

Bevidsthedens strøm

1. Werther og subjektiviteten

Subjektivitetens frembrud - fra Werther til nyere tid.

Werther er meget optaget af sig selv og sit indre liv, så meget at det breder sig ud over omverdenen. Lotte må elske Werther fordi Werther elsker hende så meget, synes Werther.

Der er nok tegn på at Lotte forholder sig sympatetisk til den charmerende og poetiske Werther, der har meget pigetække, men om hendes dybere følelser hører vi ikke så meget. "Klopstock!" siger Charlotte ved synet af et natursceneri, og straks forstår Werther at han har en sjæl for sig med sans for det sværmeriske. Og han forelsker sig i hende, selv om han ved hun er bestemt for en anden. Om hendes følelser for ham interesserer han sig ikke meget, men en hel del for sine egne følelser.

Og denne egocentricitet bebrejder Lotte da også Goethe senere i livet, nemlig i Thomas Manns Lotte i Weimar.

Senere trak Goethe sig fra den vældige subjektivitet og blev Weimar-klassicismen, men subjektivitetens eller egocentricitetens monster var sluppet løs ... og har ført til indre monologer og meget andet.

Et spring frem til *Laurbærtræerne*.

Arbejdsdeling Steen – Jens. Udg.pkt, i Dujardins laurbær.

Bevidsthedens strøm. Et højdepunkt i frembruddet af individualismen med gengivelse - i kunstnerisk form - af individets tankestrøm – altså de tanker som i mere eller mindre spredt orden eller uorden går gennem hovedet, fx i tilstande før eller efter søvn eller i dvaletilstande. De fleste af sådanne strømme er ganske uden interesse for andre end individet. Kunsten er at gøre dem interessante. Et forsøg herpå er *Les Lauriers sont coupés*.

2. *Les Lauriers sont coupés*, 1887¹.

En fortælling om et begær. Set fra Daniel Princes synspunkt.

Tidspunktet er aftenen den 4. april 1887 fra lidt før kl. 18 til lidt efter midnat. Stedet er Paris, mest 6. og 8. arrondissement. Der er præcise tidsangivelser og præcise stedsangivelser. Man kan nøje følge Daniels veje i Paris den 4. april 1887 om aftenen.

Det kan minde om en anden kendt persons færden i en anden by.

---

¹ *Les Lauriers sont coupés* fortælling af Édouard Dujardin, offentliggjort i 1887 i La Revue indépendante som feuilleton. Bogudgave 420 eksp. året efter. Ny udgave i 1897. Oplag ?
Les Lauriers sont coupés blev genudgivet i 1925 med et forord af Valéry Larbaud, som er kendt for at have været med til at oversætte Ulysses til fransk, som koordinator og supervisor.

Handlingen: Daniel møder en ven, spiser middag på restaurant alene, møder en anden ven, er hjemme og klæder sig om, begiver sig hen til Lea, kører en tur med hende, vender tilbage til hendes lejlighed og forlader hende.

Lea: Han har kendt hende i godt tre måneder, han har forsynet hende med penge under forskellige foregivender fra hendes side. Han ønsker et seksuelt forhold til hende, men hun skal give sig hen til ham af egen fri vilje, han vil ikke ”købe hende”²; hun prostituerer sig en gang i mellem (og det ved han godt)³.

Hun er taget med sin mor til Paris, eller hendes mor har taget hende til Paris, hvor hun i kraft af sin sangstemme og figur skal tjene penge. Hun er ansat ved et morskabsteater og har aktuelt en mindre rolle i et stykke.

Hun er en variation over *la traviata* eller *Kameliadamen*.

Teksteksempler:

1. På restauranten ” ... Der er han [tjeneren], han kommer med søtungen. Det er mærkeligt hvordan forskellige fisk har forskellige størrelser, tungen her kan spise i fire mundfulde, andre kan man servere for ti personer, sovsen har noget med det at gøre, det er rigtigt. Lad os få lidt af den her. En sovs med muslinger og rejer ville være utrolig meget bedre. Åh, vores rejefangst dengang, den ynkelige fangst, og hvor udmagrede, og med bløde ben, jeg gik med mine store gule sko på Place de la Bourse. Jeg har aldrig pillet fisk, jeg kommer ikke længere med den. Jeg skylder hundred francs eller mere til min skomager. Det er nødvendigt at lære om børsforretninger, jeg har aldrig forstået hvad det er at spekulere i baisse, hvordan er det muligt at tjene penge, når priserne er faldende? Antag at jeg havde hundred tusind i Panama, og at de sank i værdi, så sælger jeg, ja, og så? Jeg kan så købe tilbage ved næste hausse, nej, jeg sælger. Den store advokat som spiser derhenne, må kunne lære mig det. Han er måske hverken advokat eller notar. ...”

2. Hjemme i lejligheden ”... jeg rejser mig, jeg går ind igen ... lysene tændt på kaminen, den hvide seng er der, blød, tæpperne, jeg støtter mig til vinduet, åbent, udenfor, bag ved mig, mærker jeg natten der er sort, kold, trist, uhyggelig, mørket hvor skikkelser bevæger sig, stilheden hvor sandet giver lyde, de høje træer tæt sammen i det sorte, de tomme mure, og en ukendts mørke vinduer, de oplyste vinduer, ukendte, på den gustne himmel, denne skælven af stjernernes klagende øjne, de tætte skyggers hemmelighed, dystre, blandet med noget storslået, åh, dér, noget ukendt, storslået ... jeg gribes af en skælven, øjeblikkelig

---

2 Som i *Følelsernes Opdragelse*, da. overs. s. 287: Frédéric vil have at Marie skal give sig hen til ham, han vil ikke tage hende.

3 Daniels forhold til Léa kan i den henseende minde om Frédéric's forhold til Rosanette.

vender jeg mig, jeg griber i vinduet, jeg skubber til det, jeg lukker det hastigt ... intet ... vinduet er lukket ... og gardinerne? Jeg trækker dem for, sådan ... natten lukket ude. I den venlige klarhed, mit værelse, værelset som er mit, hvor har man det bekvemt hjemme hos sig selv! Det bløde værelse, udenfor de øde nætters skræk, komforten, lyset. Jeg støtter mig til væggen. Man føler sig helt tryk, helt tilfreds, helt oplagt, lysenes hvide klarhed, gylden hvidhed, tæppernes og tapeternes blødhed, det er en velvære, en fortryllelse, en lykke, jeg skal blive lykkelig ved at indrette mig her i roen i det smalle værelse, lysende i det klare, skinnende hvidt, med farve som rindende vand og som marmor, omklædningsværelset, jeg må klæde mig på, jeg har mine grå bukser på og min sorte jakke, sådan kan jeg godt komme til Lea, hun har ganske vist ofte set mig i det tøj, men hun har jo tit set mig i alt mit tøj, det her tøj er passende, en overfrakke? Unødvendig, jeg kommer kun til at se Lea, jeg beholder også de her lette støvler på, der mangler ikke en knap, ingen, de er slet ikke snavsede, en gang med børsten vil være nok, men jeg må skifte skjorte, denne her som jeg tog på i går aftes, er endnu ren, ærmerne og kraven er hvide: det er kedsommeligt at skifte, lige meget, det skal til, hvis nu ved et tilfælde, i aften, hos Lea, hvem ved?"

"hvis nu ved et tilfælde, i aften, hos Lea, hvem ved?" Det er det spørgsmål som Daniel kredser om gennem fortællingen.

Tankerne er fortrinsvis reaktioner på indtryk (tjeneren kommer med fisken, nattehimlen, den øde have), kommentarer til indtryk og enkelte gange mere frit løbende, fx i en scene hvor han falder i søvn, mens Lea hviler i hans arme. Nogle erindrende forløb hvor Daniel tænker på fortiden, fx en sommeroplevelse på landet. Eller den mere aktuelle fortid med gengivelse af et stykke dagbog vedrørende forholdet til Lea, og af nogle breve mellem dem, med kommentarer fra Daniel.

Læseren er hele tiden inde i Daniels hoved; der er en ydre verden, men denne er set fra Daniels hoved - uden en forstyrrende fortæller.

3. Titlen

Længere historie som skal gøres kort.

Titlen på Dujardins bog *Les lauriers sont coupés* er hentet fra en sang der i dag opfattes som en børnesang. Selv om der ikke optræder noget laurbærtræ i bogen, har sangen alligevel noget med indholdet at gøre:

*(Nous n'irons plus au bois, les lauriers sont coupés,
La belle que voilà, ira les ramasser*

Refrain:

*Entrez dans la danse, voyez comme on danse,
Sautez, dansez, embrassez qui vous voudrez.⁴⁾*

Vi ta'r ikke mer' i skoven, laurbærrene er klippet bort/ Nej, den smukke unge pige vil samle dem igen/ Refræn: Kom med i dansen, se hvor dansen går/ lad os springe og danse, og favne hvem vi vil.//

Når Laurbærrene er klippet væk, er der lukket for det varme vand og andre behageligheder. Indtil den unge pige kommer og samler dem op igen, så vi kan komme til at danse og omfavne hvem vi vil.

(Om den skjulte betydning

*Nous n'irons plus au bois, les lauriers sont coupés (Vi tager ikke mere i skoven, laurbærrene er klippet bort) har en skjult betydning og en længere forhistorie. (Bogen *Les Laurier* er fra symbolismens tid)*

Visen rettede sig i sin oprindelige form mod et forbud mod bordeller og andre tiltag til begrænsning af prostitution som Louis XIV udstedte i 1684 på baggrund af en epidemi af kønssygdomme og efter tilskyndelse fra madame de Maintenon, kongens anden og hemmelige ægtefælle. Senere omdigtet noget af madame Pompadour, Ludvig XV's elskerinde, og senere igen kendt som en "uskyldig" børnesang.

<https://youtu.be/LqLoX3owOf0>

Baggrunden for restriktionerne var fml. hensynet til armeens slagkraft og opretholdelsen af en vis moral, i hvert fald i de jævne klasser.)

Bordeller havde som forretningskendetegn ofte anbragt en laurbærgren over døren, og det forklarer sangens første linje "Nous n'irons plus aux bois, les lauriers sont coupés". Sangen var oprindeligt en protestsang mod kongens og Madame de Maintenons kamp mod bordeller.

---

4 Vi ta'r ikke mer' i skoven, laurbærrene er klippet bort/ Nej, den smukke unge pige vil samle dem igen/ Refræn: Kom med i dansen, se hvor dansen går/ lad os springe og danse, og favne hvem vi vil.// Skovens laurbær, dem kaster vi bort/ Nej, hver og en af os vil samle dem op/ Refræn ...// Ikke forstyre cikaden i dens ly/ nattergalens sang vil vække den på ny/ Refræn ... // Og løvets sanger med sin strube blid/ Og Jeanne, hyrdepigen i sin kjole hvid,/ Refrain ... // Cikade, min cikade kom nu og syng med/ skovens laurbær er vokset frem igen/ Refræn: ... .

4. Forfatteren

Édouard Dujardin (1861-1949) var romanforfatter, digter og dramatiker. Ved forældrenes død arvede han en formue som han blandt andet brugte til bringe et par af sine værker på scenen.

Han deltog gerne i Paris' natteliv og havde talrige bekendtskaber.

Efter at have brugt det meste af sin formue på teater og lignende, gik han over til mere givtige beskæftigelser som ejendomshandel og reklamevirksomhed. Men han opgav ikke forfatteriet.

En af hans store interesser var Wagner. I foråret 1882 var han i London og hørte og så Wagners Ring des Nibelungen, og han blev meget optaget af Wagner (selv om han ikke kunne tysk). Han var medudgiver af *La Revue Wagnérienne* som kom fra februar 1885 til juli 1888. Symbolist og wagnerianer.

Spor af Wagner i *Les Lauriers*? Det strømmende forløb og ledemotiverne? Den uendelige melodi?

I 1931 udgav Dujardin en studie ved navn *Le Monologue intérieur, son apparition, ses origines, sa place dans l'œuvre de James Joyce et dans le roman contemporain*. Herom senere.⁵

5. Bevidsthedens strøm

Edouard Dujardin anses for en af de første der anvendte stream of consciousness-teknikken (eller noget der ligner), og James Joyce der havde købt *Les Lauriers*, ang. i i en jernbanekiosk forbindelse med sit første ophold i Paris i 1902 eller 1903, anerkendte ham som sin forgænger på dette område.

[Hvordan fandt du Olga Tokarczuk første værk for 20 år siden? Fandt den i en luft-havnskiosk!]

Når kritikere og andre mente at Joyce havde den indre monolog fra Freud, sagde Joyce at han havde den fra Dujardin, Ellmann s. 126, og side 519-520 med Joyces gengivelse af Duhardins særegenhed:

"... in that book the reader finds himself established, from the first line, in the thought of the principal person, and the uninterrupted unrolling ("déroulement ininterroptu"[skal fml. være "ininterrompu"?]) of that thought, replacing the usual form of narrative [hvor der er en fortæller], conveys to us what this person is doing or what is happening to him ..."⁶

⁵ *Les Lauriers sont coupés* blev oversat til engelsk af Stuart Gilbert i 1938 med titlen *We'll to the Woods No More*. Stuart Gilbert oversætter og forfatter til en bog om Ulysses (*James Joyce's Ulysses, A study*, 1930)).

⁶ Joyce nøjedes i øvrigt ikke med at anerkende Dujardin som ophavsmand til den inde monolog; han hævdede også at han havde fået Dujardin til at genopstå. "... the fact of my having resurrected M Dujardin ..." (Ellmann, s. 634,

6. Begrebet

Bevidsthedens strøm er ikke veldefineret. Bevidsthedsstrøm grænser op til jegfortælling, indre monolog og dækket direkte tale - og tankeflugt og tankemylder. Er det muligt at skelne nøjere mellem indre monolog og stream of consciousness? Eller mellem disse begreber og jegfortælling og dækket direkte tale?

Udtrykket blev anvendt af psykologen **William James** i 1890 i *The Principles of Psychology*⁷: ”Bevidstheden er altså ikke hakket op i små stykker. Ord som kæde eller række beskriver den ikke dækkende, sådan som den træder frem. Den er ikke leddelt; den flyder. En flod eller strøm er de metaforer som bedst dækker ... Lad os kalde den tankens strøm eller **bevidsthedens strøm** eller det subjektive livs strøm.”⁸

Ud over Dujardin har der været en del andre der på et tidligt tidspunkt siges at have benyttet bevidsthedsstrøm, eller noget der ligner, som litterært middel – uden at kalde teknikken bevidsthedens strøm. **Laurence Sterne** og **Dostojevskij** er blandt dem man nævner, **Flaubert** også; endvidere **Lev Tolstoj**; betegnelsen Stream of consciousness blev benyttet af **May Sinclair** (1863–1946) i en anmeldelse i 1918 af Dorothy Richardsons *Pointed Roofs*; endelig må nævnes **Arthur Schnitzler** med historien om *Leutnant Gustel* (1900) som jeg vil fortælle lidt om.

7. *Leutnant Gustl*:

(Den første tysksprogede tekst der anvender indre monolog eller bevidsthedsstrøm.)

---

note).

Ellmann bemærker i øvrigt, side 95, at Joyce i Italien prøvede at introducere James Mangan ”and in later life he urged on the reputation of other obscure or forgotten writers like Svevo [!] and Dujardin with the same zeal”

André Gide hævdede i 1922 i foredrag om Dostojevskij, se Ellmann, side 520, note *, at bevidsthedsstrømmen ikke var en for Joyce særegen metode, men at den var udviklet af Poe, Browning og Dostojevskij. Termen monologue intérieur skulle i øvrigt stamme fra Poul Bourgets *Cosmopolis*, 1893.

7 Principles of Psychology, s. 239: ”Consciousness, then, does not appear to itself chopped up in bits. Such words as 'chain' or 'train' do not describe it fitly as it presents itself in the first instance. It is nothing jointed; it flows. A 'river' or a 'stream' are the metaphors by which it is most naturally described. In talking of it hereafter, let us call it the stream of thought, of consciousness, or of subjective life”. William James' begreb vedrører altså ikke litteratur, men er et udsagn om den faktisk forekommende tankeverden eller bevidsthed: Tanken eller bevidstheden er ikke statisk, vedrører ikke idéer, men er et kontinuum, er i bevægelse, ”it flows”.

8 Det strømmende <> det statiske.

(Heraklit, alt flyder, kan ikke bade i samme flod to gange <> eleaterne (især Parmenides (Det værende kan ikke forandre sig)) og andre der søger det egenligt værende, idéen, tingen i sig selv.)

Det kvindelige <> det mandlige?

(Betegnelsen Stream of consciousness blev benyttet af May Sinclair (1863–1946) i en anmeldelse i *The Egoist* April 1918 af Dorothy Richardsons *Pointed Roofs*, det første bind af 13 af Richardsons romanserie ved navn *Pilgrimage*.1)

Leutnant Gustl fortæller om en aften og nat i Leutnant Gustls liv. Den foregår i Wien. Koncert (oratorium). Klammeri i garderoben med en bagermester der prøver at dysse ham ned og belære ham om tålmodighed. Det ender med at bagermesteren kalder ham dum knægt og lægger hånden på hans kårdehæfte! Det hensætter ham i betydelig vrede, og hvad skal han stille op med den vrede; det er derom hans tanker kredser det meste af natten. Der er enkelte indtryk fra koncerten, garderoben og yderligere fra Prateren, og fra en beværtningen om morgenen, resten er stort set Gustls kredsen om sit problem. Problemet i bogen: Gustl er blevet krænket, men kan ikke få satisfaktion. Har nogen set hans ydmygelse? Dette om nogen har set ydmygelsen, er det der betyder noget,⁹. Hvad er løsningen? Henvende sig til sin oberst, emigration, træde ud af hæren og søge over i det civile liv, selvmord?

(Stilen, den indre monolog, er tæt op ad Dujardins som Schnitzler har kendt.¹⁰)

Schnitzler sendte Georg Brandes et eksemplar, og Brandes reagerede den 22. maj 1901: "... Welch ein vorzügliches und originelles Buch Sie dort geschrieben haben. Eine ganze Psychologie in einer Nussschale. Der Schluss nur ist etwas willkürlich, wenn auch amüsan."

NB: Brandes bemærkede ikke at stilen er ganske ny, blot at bogen er fortrinlig og original.

Arthur Schnitzler til Georg Brandes den 11. juni 1901:

"Ich freue mich, dass Sie die Novelle vom Lieutenant Gustl amüsirt hat. Einem Novelle von Dostojewski, Krotkaja, die ich nicht kenne, soll die gleiche Technik des Gedankenmonologs aufweisen¹¹. Mir aber wurde der erste Anlass zu der Form durch eine Geschichte von Dujardin gegeben, betitelt *Les lauriers sont coupés*. Nur dass dieser Autor für seine Form nicht den rechten Stoff zu finden wußte".

Schnitzler blev på grund af latterliggørelse af den kongelig og kejserlige armé den 14. juni 1901 frataget sin officersrang i samme armé¹².

---

9 Leutnant Gustl er ligesom M. Prince meget optaget af hvad indtryk han giver "de andre".

10 Schnitzler évoque au moins deux fois dans sa correspondance l'inspiration qu'il tient de Dujardin ; une première fois ...; une seconde fois dans une lettre à Georg Brandes souvent citée, et datée de 1901. ... au critique danois qui lui témoigne son intérêt pour Leutnant Gustl, il avoue sans détour:

Ich freue mich, ... (Cit. fra Frédéric Teinturier, "Retour sur une influence supposée", *Germanica* [Online], 52 | 2013, Online since 10 June 2013, connection on 03 May 2024. URL: <http://journals.openedition.org/germanica/2125>; DOI: <https://doi.org/10.4000/germanica.2125>)

Fra Arthur Schnitzler-arkivet (<https://schnitzler-briefe.acdh.oeaw.ac.at/L01123.html?>) som bl.a. udviser en mange-årig og omfattende brevveksling mellem GB og AS:

11 I Krotkaja beskriver en mand stående ved liget af sin hustru, der har begået selvmord, deres ægteskabs historie.

12 Også nogle af Schnitzlers øvrige værker er præget af Stream of Consciousness.

Hans interesse i psykens og begærets mange former viser sig i øvrigt i hans Traumnovelle, filmatiseret i 1999 af Stanley Kubrick, *Eyes Wide Shut*. Endvidere *Fräulein Else*)

8. Dujardins egen forståelse af sin *monologue interieur*.¹³

1. Dujardin i *Le Monologue Interieur* i 1931, p. 59¹⁴:

Le monologue interieur er det forhold at en person udtrykker sin inderste tanke, tættest muligt på det ubevidste, forud for en logisk organisering, det vil sige i tankens fødselstilstand.

Den beskrivelse lever hverken Schnitzler eller Dujardin op til.

Dujardin siger også:

”Det som udgør den store (”formidable”) nyhed i monologen i *Ulysses* og dens første udkast i *Les Lauriers*, det er en forening af karakteristika som man kan finde hver for sig i andre, tidligere tekster, som her er forenet for første gang. ... sikkert er det at disse isolerede karakteristika ved den interne monolog findes andre steder og tidligere, selv i de græske tragedier!¹⁵

9. Joyces *monologues interieurs* og bevidsthedsstrømme:

Mange forskellige slags indre monolog og forskellige rammer for monologerne:

1. Ikke kap. 3, *Proteus*, det er for kaotisk, præget af Stephens kaotiske sind. Det er nok et billede af en bevidsthed, men den strømmer ikke.

2. *Father Conmee*: Kapitel 10, blanding af beskrivelser af hans færden, samtaler og tanker. Hans samtaler med Mrs. David Sheehy, skoledrengene fra *Belvedere*, tanker om lemlæstede soldater og sømænd, og kardinal *Wolsey*,

13 Begge citater fra fra Frida Weissmann, *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 74e Année, No. 3 (May - Jun., 1974), pp. 489-494 (6 pages), Presses Universitaires de France

14 *Le monologue intérieur* est, dans l'ordre de la poésie, le discours sans auditeur et non prononcé, par lequel un personnage exprime sa pensée la plus intime, la plus proche de l'inconscient, antérieurement à toute organisation logique, c'est-à-dire en son état naissant, par le moyen de phrases directes réduites au minimum syntaxial, de façon à donner l'impression de « tout venant ».

15 (2. Dujardin i brev af 7 august 1930 til Valéry Larbaud ((1881-1957): Digter, essayist, oversætter, ”correcteur-superviseur pour la traduction d’Ulysse”): Det som er nyt i *Les Lauriers* og i *Ulysses* er at disse værker forener en række elementer som er velkendte hver for sig, men ikke har været forenet før! ”... ce qui constitue la nouveauté formidable du monologue d’Ulysse et de son ébauche dans *Les Lauriers*, c’est un ensemble de caractéristiques qui ont pu se trouver séparément ailleurs auparavant, mais qui sont là réunies pour la première fois. Et ainsi dirai-je avec plus de netteté, non pas qu’il est possible mais qu’il est certain que ces caractéristiques isolées du monologue intérieur se trouvent ailleurs et auparavant, et même chez les tragiques grecs! et qu’il est en effet impossible que les écrivains n’aient pas de tout temps jeté des coups de sonde dans le monde où se forme la pensée, mais la tentative voulue, continue, systématique d’y pénétrer et de l’exprimer est une chose qui ne pouvait naître que dans le grand mouvement de 18851”.)

pantelånersken Mrs. M'Guinness, om antallet af de udvalgte til frelsen, det muntre Malahide og den knap så muntre historie om Lady Rochfort's mulige utroskab, osv.

Fader Conmee har ikke så meget der forstyrrer han bevidsthed eller underbevidsthed. Vekslen mellem fortælling og indre overvejelser.

3. (Kapitel 8) Blooms reaktion på reklamen for Kinos 11 shillings bukser:

"Kino's

11/-

Bukser.

Det er en god idé. Mon han betaler leje til kommunen? Hvordan kan man egentlig eje vand? Det flyder jo altid i en strøm, aldrig det samme, livets strøm, som vi sporer.

Fordi livet er en strøm. Alle slags steder er gode til reklamer. Den der dryppertkvaksalver plejede at få sine klæbet op på alle pissoirer. ... Fik nogle fyre til at klæbe dem op eller klæbede dem selv op for den sags skyld i smug, når han løb ind for at løsne en knap. Natteravne. Også lige stedet. POST NO BILLS. POST NO PILLS. En eller anden fyr med en dårlig der svier.

Hvis han ...?

Åh!

Hva'?

Nej ..... Nej.

Nej, nej. Det tror jeg ikke. Det ville han da ikke?

Nej, nej.

Mr. Bloom bevægede sig fremad og vendte sine bekymrede øjne opefter. Tænk ikke mere på det. Over ét. Tidskuglen ..."

Det er fortælleren der indfører læseren i situationen, hvorefter Bloom tager over en tid og derefter giver ordet tilbage til fortælleren.

4. (Kapitel 5) Plakatsøjlen (hvor det er fortiden der træder frem):

Mr. Bloom stillede sig på hjørnet og lod sine øjne vandre hen over de mangefarvede plakater. Cantrell and Cochrane's Ginger Ale (Aromatisk). Clerys sommerudsalg. ... Hallo. Leah i aften. Mrs. Bandman Palmer. Kunne godt lide at se hende igen i det. Hamlet spillede hun i går aftes. Bukserolle. Måske var han en kvinde. Derfor Ophelia begik selvmord. Stakkels papa! Hvordan han plejede at tale om Kate Bateman i det. Uden for Adelphi i London ventede hele eftermiddagen for at komme ind. Året før jeg blev født, var det: femogtres. Og Ristori i Wien. Hvad er det det rigtige navn er? Af Mosenthal er den. Rachel, ikke? Nej [Det er Debora]. Den

scene han altid talte om hvor den gamle, blinde Abraham genkender stemmen og lægger sine fingre på hans ansigt.

– Nathans stemme! Hans søns stemme! Jeg hører Nathans røst, han som forlod sin fader for at lade ham dø af sorg og elendighed i mine arme, som forlod sin faders hus og forlod sin faders Gud.

Hvert ord er så dybt, Leopold.

Stakkels papa! Stakkels mand! Jeg er glad for jeg ikke gik ind på værelset for at se hans ansigt. Den dag! Åh Gud! Åh Gud!

Åh nej! Nå ja, måske var det det bedste for ham.

5. Molly: Kapitel 18, den rene vare?

Ja, Stephen er vandret ud i verden (på sin færd frem mod at kunne skrive Ulysses), Bloom er forsvundet ind i et punkt, og fortælleren er ude af billedet. Tilbage er kun Molly. (Men hun savner sin fortæller, i hvert fald ved en lejlighed, ”Jamesy, get me out of this mess”, ”Jamesy, få mig ud af det her”, side 1033).

Tankestrømmen er fra Joyces side godt organiseret og konstrueret. Mange associationer, men ikke mange tankespring - og slet ikke noget tankemylder.

Den ligner ikke hvad der foregår i hovedet på én når man ligger ved lav bevidsthed, slumrende eller døsende. For ikke at nævne de tanker man har uden ord, eller billeder der dukker op i tanken ...

En tekst der levede op til Dujardins beskrivelse, ville næppe være læselig eller acceptabel som kunstværk. Bevidsthedens strøm, sådan som jeget oplever den, er i betydeligt omfang diskontinuert. Stream of consciousness i litteraturen synes fortrinsvis at være kontinuert. Bevidsthedens strøm i litteraturen giver ikke et billede af bevidstheden sådan som den faktisk strømmer afsted.

Den litterære bevidstheds strøm der foregiver at gengive bevidsthedens strøm er et litterært greb der gør det muligt at **mime** eller **efterligne** bevidstheden på lavt blus eller i forholdsvis ubundet tilstand.

Og en af de ting der fremmer mummiespillet, er den manglende tegnsætning og manglende inddeling, et trick fra Joyces side! En hvilken som helst tekst vil naturlig få et strømmende udseende hvis man ophæver tegnsætningen og fjerner de store begyndelsesbogstaver (versalerne).

Dujardins tekst er fuld af tegn , ; ! ? . og ... . Teksten bliver således hakket op i enkelte bidder, og det er netop det der ifølge William James er karakteristisk for den leddelte, ikke strømmende tekst!

10. Et sidste spørgsmål:

Hvorfor anerkendte Joyce Dujardin som sin forgænger og måske også inspiration?

1. mulighed: Fordi Dujardin var hans forgænger og inspirator. Og han kendte måske ikke andre der fortalte gennem en strømmende bevidsthed.

Dujardin var nok den der mest konsekvent havde ladet fortæller og person smelte sammen – eller havde likvideret fortælleren.

2. mulighed: Han fører læseren bag lyset.

Historien om at han købte den i en jernbanekiosk er netop en historie som skal gøre det hele mere interessant.

Men selvfølgelig kendte han *Les Lauriers*.

Mere væsentligt: Joyce kunne jo godt have anerkendt andre som forgængere eller inspirationskilder:

Hugo, *Le dernier jour d'un condamné*.

Flaubert, visse partier af *Madame Bovary*.

Dostojevskij, fx den nævnte *Krotkaja* og andre, hvis han havde kendt den eller dem.

Leutnant Gustl, hvis Joyce havde kendt den, men det gjorde han næppe, se Ellmanns indeks hvor Schnitzler ikke figurerer.

William James, som Joyce burde have kendt.

Proust.

Wagner der musikalsk gengiver strømmene, fx Rhinen eller den evige kærlighed i døden (Tristan og Isolde). Den "evige" melodi.

Freud, som han kendte noget til, Ellmann, side 340.

C.G. Jung, som han kendte noget til, Ellmann, side 340.

Hamsun, hvis han kendte ham (Uomtalt hos Ellmann).

En tendens i tiden til at gå ind i sjælens rørelser ...

Endelig forfatteren til *Dubliners* og *A Portræt of the artist as a young man*.

Der er i tiden mange tilløb til eller anvendelser af den indre monolog eller bevidsthedsstrøm. Dujardin er ikke enestående fordi han brugte *monologue interieur*, men fordi han brugte den med høj grad af konsekvens. Dujardin tog et lille, men væ-

sentligt skridt fra fortælling i første person ental til bevidsthedsstrømmen, *monologue interieur*.

Joyce insisterede altså på at Dujardin var hans forgænger. Det antyder et bestemt træk hos Joyce:

Han, Joyce, anerkendte ikke gerne store forfattere eller åndspersoner som forbilleder eller inspirationer (måske bortset fra Ibsen og Dante og enkelte andre), men gerne mindre (og oversete).

Det er nemmere at stå på skuldrene af mindre betydelige personer end på skuldrene af mere betydelige, for ikke at tale om giganter.

En anekdote:

Den meget betydelige irsk-amerikanske kritiker Mary Colum har i sine erindringer *Life and the Dream*¹⁶ (1947) fortalt at hun engang i 1931 hørte Joyce belære en ung amerikaner om *monologue intérieur* og dens oprindelse hos Dujardin. Efter den unge mand var gået, sagde Mary Colum:

”Har De ikke fået nok sjov ud af det her? Har De ikke ført tilstrækkelig mange bag lyset? Og, forresten, hvorfor benægter De at være i gæld til Freud og Jung? Er det ikke bedre at stå i gæld til fornyere end til ...?” Joyce: ”Jeg afskyr kvinder der ved noget.” Mary: ”Nej, det gør De ikke. De kan lide dem, og jeg vil sige Dem imod på skrift når jeg får lejlighed til det.”¹⁷

Altså: Mary Colum mener at Joyce stak læserne (og kritikerne) blår i øjnene når han førte sin stream of consciousness tilbage til Dujardin.

***

---

16 Semi-fictional autobiography, 1947. Mary Colum 1884-1957. Skrev *Our Friend James Joyce* (1955) sammen med sin mand Padraig Colum

17 Gengivet efter Ellmann, side 634. (”Haven’t you had enough fun with this? Haven’t you pulled enough people’s legs? And anyway, why deny your indebtedness to Freud and Jung? Isn’t it better to be indebted to great originators like that than to ----?” Joyce: ”I hate women who know anything”. Mary: ”No, Joyce, you don’t. You like them and I am going to contradict you in print when I get the chance”).

- i (En side fra Dujardin uden tegnsætning; tekstbilledet ændrer sig væsentligt:
... slut med suppen damen derhenne har igen set herover hun har udtryksfulde øjne og herren synes farveløs det vil-
le være ganske usædvanligt hvis jeg gjorde hendes bekendtskab og hvorfor ikke der forekommer ganske mærkvær-
dige omstændigheder ved at betragte hende længe kan jeg begynde på et eller andet de er ved stegen bah jeg kunne
hvis jeg ville blive færdig på samme tid som dem hvor er tjeneren bare han ville skynde sig man kan aldrig blive
færdige i de her restauranter måske jeg kunne ordne det med at spise hjemme måske kunne min portner for en billig
penge lave noget mad hver dag det ville blive dårligt jeg er latterlig det ville være kedsommeligt de dage hvor man
ikke kan komme hjem hvad vil der ske på en restaurant keder man sig i det mindste ikke og tjeneren hvad laver han
der er han han kommer med søtungen det er mærkeligt hvordan forskellige fisk har forskellige størrelser tungen her
kan spise i fire mundfulde andre kan man servere for ti personer sovsen har noget med det at gøre det er rigtigt lad
os få lidt af den her en sovs med muslinger og rejer ville være utrolig meget bedre åh vores rejefangst dengang ...)